Hak Arayışındaki Alevilere İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Genel Bir Bakış

Melih Uğraş Erol
melihugraserol@gmail.com

Yayımlanma Tarihi:
5 Ekim 2025

İndirilme Tarihi:
07.11.2026

Önerilen Atıf: Erol, Melih Uğraş (2025). Hak Arayışındaki Alevilere İnsan Hakları Hukuku Çerçevesinde Genel Bir Bakış. Alevi Ansiklopedisi — ISIL: DE-4607. https://doi.org/10.68413/alevian siklopedisi.vmma6 (Erişim Tarihi: 07.11.2026)

Alevi Ansiklopedisi, **Kütüphaneler ve İlgili Kuruluşlar için Uluslararası Standart Tanımlayıcı** kapsamında **ISIL: DE-4607** koduyla kayıtlıdır.

ISSN 3055-9928

ISIL URI /isil/DE-4607

LOBID
lobid.org/organisations/DE-4607

Permalink id.zdb-services.de/resource/organisations/DE-4607

Adres: Alevi Ansiklopedisi
Körnebachstr. 49-51, 44143 Dortmund

info@aleviansiklopedisi.com

Özet
Bu madde, Türkiye'de Alevilerin hak arayışlarını din ve vicdan özgürlüğü, eğitim hakkı ve ayrımcılık yasağı çerçevesinde incelemektedir. Çalışma, Alevilerin tarihsel olarak maruz kaldıklarını ifade ettikleri baskıların günümüzde zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri, cemevlerinin ibadethane statüsünün tanınmaması, Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsal yapısı ve kimlik belgelerindeki din hanesi gibi hukuki meseleler üzerinden devam ettiğini ileri sürmektedir. Bu talepler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. maddesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ile ayrımcılık yasağına ilişkin hükümleri ve Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi bağlamında değerlendirilmektedir. Madde, özellikle zorunlu din derslerinin içerik ve muafiyet koşullarının Alevi ailelerin dinî ve felsefi kanaatlerine uygun eğitim hakkı bakımından yarattığı sorunlara odaklanmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 2007 ve 2014 tarihli kararlarının, mevcut uygulamaların nesnellik ve çoğulculuk ölçütlerini karşılamadığı ve eğitim hakkını ihlal ettiği yönündeki değerlendirmeleri ele alınmaktadır. Bunun yanında Sinan Işık–Türkiye davası üzerinden, kişilerin dinî aidiyetlerini açıklamaya zorlanmama hakkı ve kimlik belgelerinde din hanesinin bulunmasının din ve vicdan özgürlüğü üzerindeki etkileri incelenmektedir. Çalışma, cemevlerinin hukuki statüsü, kamusal kaynakların dağılımı ve Diyanet İşleri Başkanlığının yalnızca Sünni İslam'a hizmet ettiği yönündeki eleştirileri eşitlik ve ayrımcılık yasağı açısından tartışmaktadır. Sonuç olarak Alevilerin, iç hukuk yollarından yeterli sonuç alamadıkları durumlarda uluslararası insan hakları mekanizmalarına başvurdukları; buna rağmen mahkeme kararlarının gerektirdiği yapısal düzenlemelerin tam olarak hayata geçirilmesini bekledikleri vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevi, Hukuk, İnsan Hakları, Türkiye

Giriş

Orta Anadolu da bir kasaba. Bozkırda bir vaha gibi sarı tarlaların arasında yeşil bir Alevi kasabası. Buraya yolumun düşmesindeki amaç elbette belliydi. Sürdürmekte olduğum

Telif Hakkı © 2026 Alevi Ansiklopedisi ve yazar(lar)a aittir. Aksi belirtilmedikçe Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC-ND 4.0) kapsamında yayımlanmıştır. Her türlü kullanımda uygun atıf zorunludur. Ticari kullanım, değişiklik, çeviri veya yeniden yayın için Alevi Ansiklopedisi ve/veya yazar(lar)ın yazılı izni gereklidir.

İnsan Hakları Hukuku ve Alevilik konulu araştırmamın bir parçası olacak bir saha çalışması bölgesi idi. Bu kasaba insanı ilk çekinceden sonra yavaş yavaş yaşadıklarını anlatırken yaşlı bir köylünün söylediği sözler beni ve etraftaki insanları oldukça etkilemişti. Yaşı oldukça geçkin bu kasabalı 'yetim gibiyiz…' her ne kadar herkes ve hepimiz İslam dinine mensup olsak da neden biz ayrımcılığa maruz kalıyoruz sorusunu ortaya attığında söylenecek söz bitmişti. Aleviler, inançlarını ve kimliklerini sıklıkla Türkiye'de tanınma ve eşit muamele ile birlikte yaşamak isteyen bir topluluk olarak tarihteki yerini almıştır. İnsan hakları bağlamında da dini özgürlük ve kimlik anlayışındaki daha geniş sorunları vurgulayarak, kapsayıcılık ve ülkenin insan haklarına yaklaşımında sistemik değişiklik ihtiyacı hakkında önemli tartışmaları ateşlemişlerdir. Peki nedir yaşananlar ve Alevilerin özellikle 2000 yılından itibaren insan hakları açısından ileri sürdürdükleri meseleler?

İnsan haklarının ve özgürlüklerinin uluslararası düzeyde gelişmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık süreci içerisinde insan hakları ve özgürlükleri konusuna odaklanma zorunluluğu Alevilerin hakları ve hak ihlalleri konusunu derinleştirmiştir. Son gelinen süreçte ise Alevi vatandaşlar haklarını yargı yolu ile arama yöntemini benimseyerek çağdaş insanlığın hak arama yönteminin bu şekilde olması gerektiğini gözler önüne sermişlerdir. Peki günümüzde Alevilerin iddiaları uluslararası insan hakları hukuku açısından nasıl değerlendirilmelidir. Uzun zamandan beri söylene gelen 'Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana haksızlığa uğradık, öldürüldük' cümleleri Aleviler arasında oldukça yaygın bir söylemdir. Dönemin 'Kızılbaş' tabiri ile haklarında yakalama, hapsetme kararları çıkarılan ve hatta öldürülen dönemin insanlarının torunları bugün Türkiye Cumhuriyeti topraklarında varlıklarını sürdüren Alevilerdir. Atalarının yaşadıklarını kabullenememiş olan bu insanlar her geçen on yıllar içerisinde yeni meseleler ile uğraşır hale gelmiştirler. Yıllar boyu Aleviliğin ne olduğu tartışmaları gündemi meşgul etmiş, hemen hemen her Alevilik tartışması gündeme gelince de konu tekrar aynı

sorular ekseninde tartışılmıştır. Bu soruların başında Alevilik İslam'ın neresinde? Neden Aleviler namaz kılmaz? Cemevleri ibadethane midir? gibi konular gelmektedir. Aleviliğin ne olduğu tartışmalarını bir kenara bırakacak olursak günümüzde süregelen bir geçeklik var ise o da Alevi vatandaşların Osmanlı İmparatorluğu'ndan bu yana bazı baskılara maruz kalmış oldukları ve artık günümüzde insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları düşünceleridir.? Aşağıda detaylandırılan konuların ilki Alevilerin iddialarına temel oluşturan yasal alt yapının, iç hukuk ve uluslararası insan hakları hukuku açısından, incelenmesidir. Ardından gelen konu başlığı altında ise Alevilerin insan hakları hukuku bağlamındaki meselelerinin neler olduğu incelenmekte, Alevilerin hak arayışı süreçleri detaylandırılmakta ve ardından yazı sonuçlandırılmaktadır.

Alevilerin İddialarına Temel Oluşturan Yasal Alt Yapı: İç Hukuk Ve Uluslararası İnsan Hakları Hukuku

Gerek din ve vidan özgürlüğü olsun gerekse genel anlamda diğer insan hakları konuları olsun gündeme Alevilik geldiğinde akla ilk gelen hukuki düzenlemeler uluslararası hukuk dokümanları olmaktadır. Hukuki olarak şüphesiz uluslararası hukuk düzenlemelerinin önemi göz ardı edilemez fakat iç hukukta bu konular ile ilgili temel düzenlemeler de mevcuttur. Alevilerin meseleleri ile ilişkili anayasal güvence altına alınmış temel özgürlükler bünyesinde birçok hak ve özgürlük bulunmaktadır.

1980 yılında geçekleştirilmiş darbenin ardından kabul edilen 1982 anayasası din ve vicdan özgürlüğü konusunda düzenlemeler getirmiştir. Anayasa'nın 24.maddesi öncelikle herkesin dinî inanç ve kanaat özgürlüğünü koruma altına aldığını beyan ederek bu özgürlükten herkesin yaralanmasını sağlayacak genel bir giriş yapmıştır. Kısacası, bu özgürlüğün ayrım yapılmaksızın herkesin hakkı olduğunu belirtmiştir. Dini inanç ve kanaat özgürlüğünün uygulanma şekillerine gelince ise 24.madde dini gerekliliklerden olan ibadet etme hakkının Anayasa'nın 14.maddesi hükmü çerçevesinde herkese tanımıştır. 14.maddenin içeriği ise hakların kötüye

kullanılmaması ile ilgilidir.[1] 14.maddeye aykırı olmaksızın Anayasa ibadeti, dini ayin ve törenleri serbest kılmıştır.

Anayasa'da yer alan bu hüküm çerçevesinde herkes dilediği şekilde ibadet edebilecektir. İbadet etme ile ilgili olarak yapılan düzenleme bunula sınırlı değildir. Kişilerin din ve ibadetleri ile ilgili konularında zorlanmamaları konusunda da bazı düzenlemelere gitmiştir. Sözü geçen madde kişiler üzerinde bazı sınırlamalar getirmiştir. Bu sınırlamalar çerçevesinde yasal düzenleme 'kimse, ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz' diyerek kişilerin dini konuları ile ilgili olarak zorlamaya maruz kalmamalarını güvence altına almaya çalışmıştır. Elbette bu zorlamanın ne derece ve nasıl olacağı konusu ise tartışmalıdır. Örneğin bu zorlamaya asimilasyonun veya sistemin bir üyesi olarak belli bazı zorlamalara maruz kalmanın girip girmediği konusu tartışma götürebilecek niteliktedir. Fakat hiç kuşkusuz bu hüküm geniş bir koruma getirmektedir. 24.madde'nin devamında yer alan din eğitimi konusu da devletin zorunlu kıldığı uygulamalardan biridir. Devletin din eğitimi konusunda getirdiği bu zorunluluk 1982 Anayasa'sının kabul ettiği ve diğer anayasal düzenlemelerde yer almayan bir konudur. Türk hukuk dünyasında 1982 Anayasası ile dahil edilmiş bu madde din ve ahlak eğitimini devletin vermesi gerektiğini öngörerek bu eğitimin devlet 'gözetim ve denetimi'[2] ile gerçekleşmesi gerektiğini kesin bir hükümle düzenlemiştir. Sözü geçen hukuki düzenleme çerçevesinde din kültürü ve ahlak bilgili dersleri ilkokuldan başlayarak lise bitimine kadar zorunlu olarak verilmektedir. 1982 ile gelen bu yeni ders Türkçe matematik gibi zorunlu dersler arasında yer almaktadır, fakat tek farkı Türkçe matematik gibi derslerin anayasal olarak eğitime dahil edilmesi zorunluluğu belirtilmemiş olmasıdır. Görülmektedir ki din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri anayasal düzenleme ile üst seviye bir hukuki koruma altına alınmıştır. 1982 Anayasası sözü geçen bu derslerin dışında kalacak olan dini eğitimi ise velilerin veya kanuni temsilcilerin istediğine bırakmıştır. Fakat tabi ki

bu derslerden Lozan Barış antlaşması dışında kalan azınlıkların çocuklarının muaf tutulabileceği anlamını çıkarmak yanlış olur.

Anayasa 24.maddesi din ve vicdan özgürlüğünü şu şekilde düzenlemiştir:

“Herkes, vicdan, dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir.

14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir.

Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.

Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.”[3]

Bahsettiğimiz bu madde, getirdiği zorunluluklar haricinde, hukuk dünyamıza uluslararası insan hakları düzenlemelerinin bir yansıması olarak girmiştir. Din ve vicdan özgürlüğü ilk nesil insan haklarından olan kişisel ve siyasal haklar arasında yer almaktadır. Din ve vicdan özgürlüğü Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile uluslararası düzeyde korum altına alınmıştır. Sözü geçen sözleşme Türkiye Cumhuriyeti’nin de onaylayıp kabul ettiği ve yürürlüğe koyduğu uluslararası bir hukuki metindir. Anayasa’da yer alan din ve vicdan özgürlüğü gibi bu sözleşmede yer alan 18.madde de herkesin din ve vicdan

özgürlüğüne sahip olduğundan, dini ayin ve tören özgürlüğünden, öğrenme özgürlüğünden bahsederken ikinci fıkrasında ‘hiç kimse, kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu benimseme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıya maruz bırakılamaz'[4] diyerek kişilerin din ve vicdan özgürlüklerini korumuştur. Din ve vicdan özgürlüğünün öğrenme boyutu bu sözleşmede belirtilmişse de Türkiye’nin de taraf olduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin (AİHS) 11. Ek Protokolü eğitim hakkını ele alırken din eğitimi konusunu da ele almıştır. 11. Ek Protokolün ikinci maddesi eğitim hakkı ile dini ve felsefi inancı birleştirmiştir. Herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirten bu madde devamında devletin ana ve babanın dini ve felsefi inançlarına saygı göstermesi gerektiğini hükme bağlamıştır. Sözü geçen madde ‘devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir'[5] fıkrası ile çocukların eğitim hakları ile anaların ve babaların dini ve felsefi inançlarını konu ile birleştirmiştir. Elbette AİHS sadece eğitim hakkı konusunda bir düzenleme getirmemiş aynı zamanda din ve vicdan özgürlüğünü de ana sözleşmede güvence altına almıştır. Sözleşme’nin 9.maddesi aynen Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslarası Sözleşmesi gibi düşünce, din ve vicdan özgürlüğü konusunda bir takım düzenlemelere gitmiştir. Herkesin düşünce, din ve vicdan özgürlüğe sahip olduğunu benimseyen madde ibadet etme, öğrenme, uygulama ve açıklama gibi konularda da özgürlükleri koruma altına almıştır. 9. maddenin ikinci fıkrası ise diğer düzenlemelerden biraz daha geniş olarak kişisinin dinini veya inancını açıklama özgürlüğünün kısıtlanabileceği yönleri içerir. Bahsi geçen kısıtlama ‘bir kimsenin dinini ya da inancını açıklama özgürlüğü ancak, kamu emniyeti yararı, kamu düzeninin, sağlığın ya da ahlakın korunması için, yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, hukukun öngördüğü ve bir demokratik toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulacaktır'[6] diyerek özgürlüğün sınırlarını ortaya sermiştir. Gerek AİHS gerekse Birleşmiş Milletler (BM) insan hakları sözleşmelerinde din ve vicdan

özgürlüğünü geniş kapsamlı olarak düzenlemiştir. [7] AİHS'nin 9.maddesi düşünce, din ve vicdan özgürlüğü başlığı altında yaptığı düzenleme de koruma altına almaktadır. [8] Her ne kadar meseleler hukuki çerçeveden din ve vicdan özgürlüğü bağlamında değerlendirilse de Alevilerin hak ve talepleri meselesindeki diğer bir insan hakları hukuk konusuna giden dayanak ise ayrımcılık gözetmeme ilkesidir. Bu ilke insan hakları hukuku açısından temel ilkelerden biri şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Alevilerin ısrar ile üzerinde durdukları diğer mesele de ayrımcılığa maruz kaldıklarıdır. Gerek Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından gerekse devletin diğer uygulamalarında ayrımcılığa maruz kaldıkları savı hemen hemen tüm Aleviler tarafından ortaya atılmaktadır. Peki ayrımcılık konusunda hukuki olarak hangi düzenlemeler mevcuttur?

Yine BM ve AİHS ayrımcılık gözetmeme konusunda devletlere bazı yükümlülükler getiren düzenlemeler yapmıştır. [9]Aynı doğrultuda AİHS'de ayrımcılık yasağı konusunda devletlere getirdiği yükümlülükte 14.madde hükmünde 'bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensupluk, servet, doğum veya herhangi başka bir durum bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır'[10] şeklinde bir düzenleme yapmıştır. Her iki düzenleme de kişilerin hak ve özgürlüklerini kullanırken herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmamaları gerektiğini açık şekilde hükme bağlamıştır. Bu doğrultuda devletlere de ayrımcılık yapmamaları konusunda kapsamın ne olacağını hukuki olarak betimlemiştir.

Günümüzde kişilerin dini inanç ve felsefeleri veya ayrımcılığa maruz kalmamaları gerek iç hukuk gerekse uluslararası hukuk tarafından koruma altına alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti yasal düzenlemeleri kişilerin din ve vicdan özgürlüğünü ve bağlantılı hak ve özgürlüklerini anayasal koruma altına almaktadır. Ve fakat her ne kadar hukuki metinlerde sözü geçen haklar ve özgürlükler benimsenmiş görünse de uygulama da bazı ihlaller göze

çarpabilmektedir.

Alevilerin İnsan Hakları Meseleleri

Aleviler yıllardır devletten taleplerde bulunan ve fakat nedeni siyasal veya inançsal tam olarak bu yazı da açıklanamayacak nedenlerden dolayı karşılanmamakta veya karşılanamamaktadır. Her ne sebep ile olursa olsun on yıllardır Alevi vatandaşların talepleri çözüm açısından tam bir sonuca ulaşamamıştır. Kimi zaman, basın yolu ile, aşağılanmaya maruz kalan kimi zaman devlet tarafından görmezden gelinen veya sadece seçim öncesi bazı atılımlar ile hatırlanan Alevilerin birçok sorunu ve meselesi mevcuttur. Alevilerin sorunları olarak değerlendirilen konular ana başlıkları itibari ile: ibadethaneler, zorunlu din dersleri ve genel anlamda ayrımcılığa maruz kalmak ile ilgilidir.

Zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri Alevilerin hukuki çözüm bekledikleri ve olarak haksızlığa uğradıklarını düşündükleri meselelerin başında gelmektedir. Konu ile ilgili olarak iki adet Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararı aldıran Aleviler günümüz koşullarında bu derslerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal ettiğini ileri sürmektedir. Bahsi geçen derslerin içerik ve zorunluluk karakterleri meselenin esasını açıklamaktadır. Zorunlu olarak tüm vatandaşların çocuklarının, ulusal azınlık kabul edilen gruplar hariç, mevcut müfredat ile bu derslere katılma zorunlulukları Alevileri esas itibari ile rahatsız etmektedir. Aleviler 1982 Anayasası ile getirilen bu derslerin asimilasyon dahil birçok hukuksuzluğa neden olduğu kanaatindedirler. Söz konusu dersler Aleviler açısından asimilasyon göstergesi olarak kabul edilmektedir çünkü içerik itibari ile sadece Sünni İslam öğretisini işlemediği ileri sürülmektedir. Aleviler söz konusu dersin kitap içerikleri incelendiğinde iddialarının haklı olduğunu uzun süre gündemde tutmuşturlar. Dersler esas itibari ile Sünni öğreti üzerine kurulu bir düzeni anlatmakta ve fakat 2007 yılından sonra yapılan değişiklik ile de Alevilik bir kaç sayfa ile kitaplara girmiş bulanmaktadır. Elbette din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri yıllarca öğretilen

bir ders iken birkaç on sayfa ile Alevilik öğretilmekte diyerek konunun çözüme ulaştırıldığı iddiasının yerindeliği tartışılabilir. Uluslararası otorite olan AHİM tarafından bir hak ihlalinin var olduğu karara bağlanmış olsa da devlet otoriteleri bu kararın yerinde olmadığını ileri sürmekte ve yapılan gerekli değişiklik ile zorunlu din derslerinin istenen objektivite düzeyin ulaştırıldığı kanaatini taşımaktadır.

Aleviler nerde ibadet eder?

DİB tarafından İslam'ın içerisinde bir yorum olarak, İslam'ın bir yorumu, parçası olarak değerlendirilen Alevilerin ibadethaneleri camii mi olmalıdır? Bu tarz sorular tasavvufi, ilahiyat veya sosyolojik araştırmalara konu olacak nitelikte olsa da hukuksal açıdan ibadethanelerin devlet tarafından kabulü Aleviler için önem arz etmektedir. Gerek ibadethanelerin elektrik veya su gibi masrafları olsun gerekse ceza kanunu kapsamında hukuki ve fiziki koruma sağlanması açısından ibadethane kavramı oldukça önem arz eden bir meseledir. Aleviler ibadethanelerini cemevi olarak kabul etmektedirler. Devletin camilere sağladığı olanaklardan yararlanma talepleri son zamanlarda artarak devam eden Aleviler ibadethanelerinin kabul edilmesini istemektedirler. Günümüzde inşa edilen camilerin işleyiş ile ilgili meseleleri DİB'nın görev kapsamı dahilinde olup, bu konu yasal olarak düzenlenmiş bulunmaktadır. Camilerin elektrik ve su gibi temel masrafları ücretsiz olarak sağlanırken kabul görmeyen cemevleri Alevi vatandaşların kendi imkanları doğrultusunda işletilmeye çalışılmaktadır. Gerekli desteğin hukuksal veya maddi olarak sağlanmadığını ileri süren Alevi vatandaşlar durumun ayrımcılığa vardığını ve vergi mükellefi olarak ibadethanelerinin camilere sağlanan avantajlardan yoksun bırakıldığını düşünegelmektedirler. Bu nokta DİB'nın yüksek bütçesi ile, birçok bakanlıktan fazla olan, sadece Sünni İslam'a hizmet ettiğini ve gerek Alevilik gerekse diğer mezhepleri göz ardı ettiğini ileri sürmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ayrımcılık yapmama ilkesini ihlal ettiği Alevilerce ileri sürülen diğer bir mesele olarak da yerini almaktadır.

Gerek zorunlu din dersleri olsun gerek ibadethaneler ile ilgili mesele olsun ya da gerekse DİB'nın görevlerinin ve yetkilerinin ayrımcılığa sebebiyet verdiği konuları olsun hukuki olarak Alevilerin meseleleri birçok bağlamında değerlendirilebilir. Peki Aleviler haklarının ihlal edildiklerini düşünürken neler yapmaktadırlar? Hukuki olarak hangi yolları izlemektedirler? Bu sorulara verilebilecek cevaplar da devam eden başlık altında değerlendirilmektedir.

Aleviler ve İnsan Hakları Mücadeleleri

Türkiye Cumhuriyeti Lozan Barış Antlaşması ile ulusal azınlık politikasını benimsemiş ve antlaşmada sözü geçen gruplar haricinde bir azınlık grubunu yasal olarak benimsememiştir. Alevilik gerek bir yaşam biçimi gerekse bir kültür olarak benimsense de kaçınılmaz gerçeklik Aleviliğin bünyesinde bir inanç sisteminin var oluşudur. Alevilik ile ilgili tanımlama tartışmalarına girmektense hatırlatmanın faydalı olacağı bir mesele AHİM davalarında Alevilik konusundaki hukuki görüşünü belirtmiştir. Her ne kadar AHİM bir hukuk mecrası olarak algılansa da elbette AHİM'in Alevilik ile ilgili öngörüsü bahsi geçen hakların Alevilere sağlanması noktasında Alevilik kavramı üzerindeki tartışmaları hafifletecektir. AİHM Alevilik ile ilgili göz ardı edilmemesi gereken hususlardan birini köken olarak Türklerin tarihsel geçmişine ve toplumsal benliğine bağlamaktadır. AHİM Aleviliğin AİHS'nin Ek 11. Protokol'ünün ikinci maddesinde yer alan dini inanç kavramından ayrı bir kavram olmadığı kanaatinde olduğunu vurgulamıştır.[11] Alevilik konusundaki kavramsal tartışmaları bir kenara bırakacak olursak hukuki olarak değerlendirme yapma boyutunda Aleviliğin bir dini inanç oluşu artık en üst düzey mahkeme olan AHİM tarafından da kabul edilen bir görüştür.

Tarihsel olarak tartışılan Alevilik artık hukuki açıdan bir dini inanç olarak resmen kabul edilmek zorunda ve uygulamaya konacak hukuki düzenlemeler ve uygulamalar bu boyutta değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Alevilerin hak arayışları iç hukuk düzeyinde belli bir başarı elde edememiş olsa da

uluslararası insan hakları boyutunda çokça yol almıştır. İç hukuk mahkemeleri Alevilerin zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine istinaden iddia ettikleri gerek muafiyet bağlamında gerekse sözü geçen derslerin içeriği konusunda Alevileri haklı bulmamış olsa da AİHM bu konuda açık ve net olarak ve hatta biri 2007 diğeri 2014 yılında olmak üzere iki farklı kararında Alevilerin temel hak ve özgürlüklerinden eğitim hakkının ihlal edildiği kanaatine varmıştır. AHİM 2007 yılında Hasan Zengin ve Eylem Zengin – Türkiye kararında Türkiye'nin mevcut içerikli ders ile muafiyet tanımayarak ve ders içeriğinin objektiviteden uzak olduğunu belirterek Ek Protokol No.11'in 2. maddesinin ihlal edildiği kanaatine varmıştır. 2007 yılından sonra bazı müfredat değişiklikleri yapıldığı bir gerçektir fakat mevcut ve son derece az bulunan bu değişiklik Alevilerin mevcut taleplerini ve hak ihlali iddialarını yanıtlamamış olacak ki AHİM 2014 yılında yeni bir karar ile yapılan değişikliği insan hakları hukuku boyutunda yetersiz bulduğunu ve halen daha muafiyet tanımamaya devam eden devletin Alevilerin Hasan Zengin ve Eylem Zengin – Türkiye davasındaki gibi haklarını ihlal ettiği kanaatini tekrarlamıştır. AHİM 'in bu yeni kararı Hasan Zengin ve Eylem Zengin – Türkiye davasındaki kararını pekiştirir nitelikte olsa da hükümet tarafından karar eleştirilmiş ve kabul edilmemiştir. Din dersleri konusunda artık kesinlikle söylenebilecek tek cümle var ise o da AHİM kararlarına göre mevcut zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi dersleri Alevilerin temel hak ve özgürlüklerine aykırı olarak devam etmektedir.

Alevi vatandaşların haklarının ihlal edildiklerini düşündükleri tek mesele zorunlu din kültürü ve ahlak bilgisi değildir. Diğer bir dava konusu da mevcut kimlik belgelerinde yer alan din hanesi konusudur. Bu dava Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlık kimlik kartlarında kişilerin dinleri ile ilgili bilgiyi içeren din hanesi ile ilgilidir. Sinan Işık- Türkiye davasında taraflardan olan Sinan Işık İzmir'de ikamet eden bir Alevi vatandaş olarak 2004 yılında açtığı dava ile kimlik kartında yer alan İslam ibaresi yerine Alevi yazılmasını talep etmiştir. Bu nokta da hatırlanmasında fayda olan husus 2006 yılından

itibaren kimlik kartlarında yer alan din hanesi ilgilinin talebi üzerine boş bırakılabilmektedir. 2004 yılında İzmir Bölge İdare Mahkemesi DİB'dan aldığı görüş doğrultusunda Sinan Işık'ın talebini ret etmiştir. Hatırlanacağı üzere DİB Aleviliği İslam'ın bir alt grubu olarak nitelemektedir. DİB yaptığı yazılı açıklamada şunları belirtmiştir:

"Tarihsel tecrübeyi ve dinin ana kaynaklarının açık bilgisini esas alan bilimsel çalışmalar, İslam'ı din, Hz. Muhammed'i son peygamber, Kur'an'ı kutsal kitap olarak kabul eden Alevilik ve Bektaşiliğin, ayrı bir din olarak ifadelendirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Nitekim Alevilik ve Bektaşilik hakkında alan araştırmalarına dayalı olarak yapılan çalışmalar, adı geçen yapıya mensup kesimlerin büyük çoğunluğunun, kendilerini İslam, hatta "İslam'ın özü" olarak gördüklerini beyan etmektedir. Bu çerçevede Alevilik ve Bektaşilik İslam içi bir zenginlik olup onun ayrı bir din gibi algılanması ya da İslam dışı olarak nitelendirilmesi, hem bilimsel verilere ve tarihsel tecrübeye, hem de bizzat Alevi ve Bektaşi geleneğine aykırı görünmektedir."[12]

Esasen bahsi geçen açıklama devlet otoriteleri ve mahkemelerin birçok konuda başvurduğu ve kullandığı bir değerlendirmedir. Bu değerlendirme hak arayışındaki Alevileri zorlamakta ve yetkili merciiler bu açıklamaya dayanarak birçok talebi ret edebilmektedir. Sinan Işık davasında da yetkili mahkeme bu nitelendirmeye dayanarak Sinan Işık'ın talebini ret etmiştir. Sinan Işık inancını zorla açıklamak zorunda bırakıldığını ve bu durumun AİHS'nin 9.maddesindeki din ve vicdan özgürlüğünü düzenleyen maddenin '… dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir' kısmına ve T.C. Anayasası madde 24.te yer alan 'Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz.' maddesine dayandırmaktadır. Yargıtay talebi herhangi bir ek gerekçe göstermeden ret etmiştir. AİHM söz konusu dava da Türkiye Cumhuriyeti hükümetini AİHS'nin 9. maddesini ihlal ettiği gerekçesi ile mahkum etmiş ve devamında herhangi başka

bir madde ihlali konusunda karara varmamıştır. Mahkeme verdiği karar da insan hakları açısından en uygun yöntemin kimlik kartlarından din hanesinin silinmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Sonuç

İnsan hakları hukuku ikinci Dünya savaşı sonrası dünyanın yaşadığı olumsuz tecrübeler neticesinde doğumunu tamamlamış ve günümüze kadar gelişmesini sürdürmüştür. Din ve vicdan özgürlüğü ilk evrensel insan hakları bildiri olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile hukuki olarak evrensel bir düzeye çıkarılmıştır. Din ve vicdan özgürlüğü ibadet etme, dininin veya inancının gerekliliklerini yerine getirme, açıklama veya eğitim gibi konuları da içeren geniş kapsamlı bir özgürlüktür. Eğitim hakkı ile doğrudan ilişkisi olan bu özgürlük ailelerin din ve inanç özgürlüğü ile çocuklara verilecek eğitimin doğru orantılı olması gerektiğini daha net bir ifade ile devlet ‘ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı'[13] göstermelidir. Din ve vicdan özgürlüğü içerisinde eğitim ile ilgili hakları içerirken diğer yandan ayrımcılık gözetilmeme ilkesi ile din ve vicdan özgürlüğünün bağlantısı kuşkusuz bir gerçektir. Kimsenin din veya inanç bağlamında ayrımcılığa maruz kalmaması gerektiği temel insan haklarından biridir. Din ve vicdan özgürlüğü meselesini eğitim hakkı ve ayrımcılığa maruz kalmama ilkesi ile beraber değerlendirmek elbette hukuki açıdan mutlak bir gerekliliktir.

Türkiye Cumhuriyeti uluslararası insan hakları hukuku açısından, özellikle son on yılda, oldukça baskı altında kalmaktadır. Durumun ciddiyeti 2000 yılının ardından AB adaylık sürecinin resmen başlaması ile daha da artmıştır. Adaylık sürecinde Kopenhag siyasi kriterinin yani ‘demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların varlığı'[14] şartının sağlanması önem arz etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası din özgülüğü, eğitim hakkı ve ayrımcılık yasağını gözeterek birçok düzenleme yapmıştır. İç

hukuk bağlamında ortaya serilen bu düzenlemeler Alevilerin de uzun süreden bu yana gelen taleplerine ve hak ihlallerine konu olan meselelerini içermektedir. Aleviler günümüzde birçok hak ihlaline maruz kaldıklarını öne sürerek hukuk, olarak hak arama yollarını kullanmaktadırlar. İç hukuk yollarını kullanarak haklarını elde edemediklerini düşünen Aleviler uluslararası hukuku da kullanmışlardır. Bu bağlamda özellikle 2000 yılından itibaren AHİM Alevileri ilgilendiren bazı meselelerde hukuki olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin uygulamalarını uluslararası insan hakları hukukuna aykırı bulmaktadır. Alevilerin hak arama yöntemlerini kullandıkları konular esas itibari ile ayrımcılığa maruz kaldıkları, cemevlerinin ibadethane olarak kabul edilmediği, zorunlu din dersleri ile asimilasyon iddiaları ve eğitim haklarının ihlal edildiğidir. Günümüz koşullarına geldiğimizde Aleviler insan hakları hukuku bağlamında halen daha hak ve özgürlüklerinin, mahkeme kararlarına rağmen, kendilerine sağlanmasını beklemekte ve talep etmektedirler.

Sonnotlar

[1] Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası 14.madde: Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

[2] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, 24.madde.

[3] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, 24.madde.

[4] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, 24.madde.

[5] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Ek Protokol, 01 Kasım 1998 ,2.madde.

[6] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950, 9. Madde.

[7] BM'nin Siyasal ve Kişisel Haklar Uluslarası Sözleşmesi'nin, 1966, 18.maddesi: Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olacaktır. Bu hak, herkesin istediği dine ya da inanca sahip olması ya da bunları benimsemesi özgürlüğünü ve herkesin aleni veya özel olarak bireysel ya da başkaları ile birlikte toplu olarak, kendi din ya da inancını ibadet, icra, bunun icaplarını yerine getirme ya da öğretme bakımından ortaya koyma özgürlüğünü de içerir. Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ayrımcılık yasağını şu şekilde düzenler: Hiç kimse, kendi seçtiği bir din ya da inanca sahip olma ya da bunu benimseme özgürlüğünü zedeleyecek bir baskıya maruz bırakılamaz. Bir kimsenin kendi dinini veya inançlarını ortaya koyma özgürlüğüne ancak yasalarla belirlenen ve kamu güvenliğini, düzenini, sağlığını, ahlakını ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli kısıtlamalar getirilebilir. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, ana-babaların ve, uygulanabilir olan durumlarda, yasalarca saptanmış vasilerin, çocuklarına kendi inançlarına uygun bir dinsel ve ahlaki eğitim verme özgürlüklerine saygı göstermekle yükümlüdürler.

[8] AİHS'nin 9.maddesi: Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir.

[9] BM Siyasal ve Kişisel Haklar Uluslararası Sözleşmesi,1966, ikinci maddesi ayrımcılık yasağını şu

şekilde düzenler: Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşme'de tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür. Mevcut mevzuatta ve diğer yasal tedbirlerde henüz düzenleme bulunmayan durumlarda, bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet, kendi anayasal kurallarına ve bu Sözleşme'nin hükümlerine uygun olarak, bu Sözleşme'de tanınan hakların uygulanmasını sağlamak bakımından gerekli olan yasama ve diğer tedbirleri almakla yükümlüdür. Bu Sözleşme'ye Taraf her Devlet: (a) Bu Sözleşme ile tanınan hakları ve özgürlükleri ihlal edilmiş olan her şahsın, bu ihlal resmi sıfatla görev yapan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile, etkin şekilde telafi edilmesini güvence altına almakla; (b) Böyle bir telafi talebinde bulunan herkesin haklarının yetkili yargı, yürütme ya da yasama organlarınca ya da Devletin yasal sisteminde öngörülen başka bir yetkili organ tarafından karara bağlanmasını ve yargısal telafi olanaklarının sağlanmasını güvence altına almakla; (c) Bu hukuki yollardan sağlanan kararların yetkili organlarca uygulanmasını güvence altına almakla yükümlüdür.

[10] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950, 14. Madde.

[11] Avrupa İnsan Hakları Mahlemesi, 2007,Hasan Zengin ve Eylem Zengin - Türkiye, parag.67

[12] Diyanet İşleri Başkanlığı. "Açıklama - Alevilik." 19 Aralık 2008. , 26 Nov. 2014.

[13] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Ek Protokol, 01 Kasım 1998 ,2.Madde.

[14] Avrupa Konseyi, "Kopenhag Kriterleri." 22 Haziran 1993, 15 Nov. 2014.

Kaynakça & İleri Okumalar

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. Ek Protokol, 1998.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1950.

Avrupa Konseyi, “Kopenhag Kriterleri.” 22 Haziran 1993, 15 Nov. 2014.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2007, *Hasan Zengin ve Eylem Zengin – Türkiye*

BM Siyasal ve Kişisel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, 1966.

Diyanet İşleri Başkanlığı. “Açıklama – Alevilik.” 19 Aralık 2008. , 26 Nov. 2014.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982.

Yayıncı Notu: Bu yayında yer alan görüş, yorum ve veriler yalnızca ilgili yazar(lar)a aittir; Alevi Ansiklopedisi’nin, editörlerinin veya destekleyici kurumların görüşlerini zorunlu olarak yansıtmaz. Alevi Ansiklopedisi ve editörleri, içeriğin kullanımından doğabilecek sonuçlardan sorumlu değildir